

Ю. В. СУДДЯ

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ АНЕКСІЇ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Проведено комплексний політико-правовий аналіз дій Російської Федерації, спрямованих на анексію Автономної Республіки Крим. Проаналізовано зовнішньополітичні та внутрішньополітичні чинники, які сприяли агресії Російської Федерації на Кримському півострові.

Ключові слова: анексія, агресія, окупація, політична криза, імперська політика, підривна діяльність, нелегітимний референдум.

Судья Ю. В. Политические предпосылки аннексии Автономной Республики Крым Российской Федерацией

Проведен комплексный политико-правовой анализ действий Российской Федерации, направленных на аннексию Автономной Республики Крым. Проанализированы внешнеполитические и внутривнутриполитические факторы, которые способствовали агрессии Российской Федерации на Крымском полуострове.

Ключевые слова: аннексия, агрессия, оккупация, политический кризис, имперская политика, подрывная деятельность, нелегитимный референдум.

Suddia Yuliia. Political prerequisites for the annexation of the Autonomous Republic of Crimea by the Russian Federation

A comprehensive political and legal analysis of the actions of the Russian Federation aimed at annexing the Autonomous Republic of Crimea was carried out. Foreign and domestic political factors that contributed to the aggression of the Russian Federation on the Crimean peninsula are analyzed.

Keywords: annexation, aggression, occupation, political crisis, imperial policy, subversion, illegitimate referendum.

Україна перебуває у складній політичній ситуації, з огляду на агресію Російської Федерації. Сьогодні вже анексована територія Автономної Республіки Крим, точаться бої за повернення контролю над частинами Луганської та Донецької областей. Є загроза окупації й інших частин території України. З огляду на це, актуальним є питання аналізу тих причин, які зумовили початок агресії Російської Федерації проти України з метою коригування Україною як внутрішньої, так і зовнішньої політики нашої держави з превентивною метою.

Звісно, анексія Автономної Республіки Крим Російською Федерацією активізувала інтерес українських вчених до вказаної проблематики. Причому цьому питанню присвячують свої дослідження не лише вчені-політологи: Т. Березовець, В. Бебик, В. Горбатенко, В. Ткаченко, В. Фесенко, але й вчені-юристи: Р. Губань, О. Задорожній, П. Захарченко, О. Мережко, Л. Д. Тимченко, Л. О. Тимченко, однак у їх дослідженнях фактично не аналізується інформація очевидців вищезазначених подій. Вчені-політологи переважно зосереджуються на концептуальних засадах, в той час як вчені-юристи приділяють увагу переважно юридичним аспектам анексії.

Необхідно констатувати, що крах СРСР у переважній більшості російської політичної еліти загострив імперські відчуття. Тому не дивно, що Російська Федерація фактично одразу після розпаду СРСР розпочала роботу над включенням Автономної Республіки Крим до складу своєї держави. Так, на тлі напруги між Російською Федерацією і Україною щодо долі Чорноморського флоту спецслужби Росії ініціювали несанкціоновану демонстрацію прихильників відокремлення Криму від України, на яку 10 січня 1993 р. в Севастополі вийшло понад 2 тисячі осіб¹. 14 жовтня 1993 р. Верховна Рада автономії ухвалила Закон Республіки Крим «Про Президента Республіки Крим»², відповідно до якого запроваджувалася посада Президента Республіки Крим (щоправда 17 березня 1995 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про скасування Конституції і деяких законів Автономної Республіки Крим»³, відповідно до якого скасовувалася Конституція Автономної Республіки Крим прийнята Верховною Радою Автономної

Республіки Крим 6 травня 1992 р., та ряд законів прийнятих нею, в тому числі закони Автономної Республіки Крим «Про вибори Президента Республіки Крим» від 17 вересня 1993 р. та «Про Президента Республіки Крим» від 14 жовтня 1993 р.). 30 січня 1994 р. Президентом Республіки Крим був обраний Юрій Мешков, який взяв політичний курс на зближення Криму з Росією: він хотів запровадити у Криму рубль, підписати з Росією військово-політичний союз, а також надати жителям півострова російське громадянство⁴. А 14 березня 1994 р. парламент Криму схвалив бюджет, відповідно до якого кошти від податків і тарифів мали надходити до столиці півострова, а не до Києва⁵. 21 березня 1994 р. Ю. Мешков всупереч законодавству України підписав декрет, яким створювалася спеціальна президентська комісія для проведення референдуму про статус Криму, а 27 березня такий «референдум» був проведений. В ньому взяло участь 1,3 млн. громадян, з них 82,2% проголосувало за подвійне російсько-українське громадянство⁶. Однак Ю. Мешков у 1995 р. втік до Москви, заявляючи при цьому, що він легітимний Президент⁷. Звідти він неодноразово заявляв про готовність боротися за самостійність Криму та закликав до насильницького повалення чинної кримської влади⁸. В липні 2011 р. Ю. Мешков повернувся до Криму та закликав жителів автономії провести у 2012 році референдум про відновлення скасованої центральною владою України в 1995 році Конституції Криму 1992 р.⁹ Однак відповідно до рішення Адміністративного суду Криму він був видворений з території України¹⁰.

Проте спроби Російською Федерацією дестабілізувати ситуацію в Криму з метою його анексії тривали. Свідченням цього є висловлювання одного з найактивніших учасників анексії Криму в 2014 р., так званого «народного мера» Севастополя, О. Чалого: «У 2004 – 2005 роках ми вперше готувалися до перевороту у зв'язку із «помаранжевою революцією». Але юридично міцна база для наших дій могла з'явитися лише в разі, якщо б виник період беззаконня, коли не можна залишатися в рамках закону. У 2004 – 2005 року цього не сталося. Тоді, як ви пам'ятаєте, в Києві відбулася практично легі-

тимна передача влади»¹¹. За словами Чалого, наступний підходящий момент для «захоплення влади» у Севастополі виник у 2008 році. Він розповів, що коли кораблі Чорноморського флоту РФ після військової операції в Грузії поверталися на базу, тодішній президент України В. Ющенко начебто дав команду їх не пускати, і «це було дуже близько до оголошення війни». «Але офіцери просто не зважилися стріляти один в одного, живучи в одному місті, дивлячись один одному в очі. Тоді ми теж готувалися до захоплення влади в місті. Але не вийшло», – сказав О. Чалий¹².

Зрозуміло, що без доступу до архівів як спеціальних служб Російської Федерації, так і України відтворити цілісну картину ситуації, що склалася напередодні *анексії* Автономної Республіки Крим Російською Федерацією навряд чи можливо, але загальну канву подій можна спробувати вибудувати за допомогою свідчень учасників тих подій та експертів. Міністр юстиції України П. Петренко стверджує, що заяви Росії про те, що її дії в Криму стали «емоційною реакцією на події в Україні» не є правдивими, оскільки Україні вдалося дістати докази того, що ще в 2013 році РФ почала активні дії на території Криму. «Росія несанкціоновано збільшила свій контингент: незаконно в Крим переводилися особовий склад і техніка, велася підривна робота в місцевих органах влади Криму. Більше того, міністр стверджує, що на той момент керівництво країни – Янукович і його оточення – не могли не знати про ці дії. Але вони були прибічниками і домагалися того, щоб у Криму розвивалася підготовка до захоплення й окупації»¹³. Окрім створення законспірованих проросійськи налаштованих груп, які мали навіть власні засоби спілкування¹⁴, російські спецслужби працювали і над створенням сприятливого для *окупації* інформаційного фону. Так, за словами мешканця Криму А. Виноградова, в лютому 2014 р. на півострові поширювали інформацію про те, що український «Правий сектор» буде «зносити» владу в Криму і що розпочнуться рейдерські захоплення заводів. Тому на всіх крупних підприємствах створювалася самооборона. Як заявив очевидець: «Всі сприймали події в Києві як повний бардак, а бардака тут боялися»¹⁵. В цей час російська влада

активізувала свої дії на півострові. За словами голови Меджлісу кримськотатарського народу Р. Чубарова, за кілька тижнів до прямого вторгнення було відчуття небезпеки, і ця небезпека була пов'язана з Москвою. Однією з причин небезпеки були контакти між керівництвом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та московськими політиками, а спікер цієї ради В. Константинов заявляв, що в разі приходу до влади сил в Києві, які не будуть прийняті Кримом, Крим не виключає звернення за допомогою до Москви¹⁶. Судячи з подальших дій В. Константинова, можна зробити висновок, що він вже знав про початок операції Російської Федерації з окупації півострова. Адже на реверсі відомчої нагороди міністерства оборони Російської Федерації медалі «За повернення Криму» як початок операції вказується дата 20 лютого 2014 р.¹⁷

Народний депутат України А. Сенченко пригадує, що в той час, коли на Майдані Незалежності в Києві вбивали людей, у Севастополі 23 лютого був організований проросійський мітинг, на якому і був обраний «народний мер». При цьому туди зігнали переодягнених чорноморських строковиків, для масовки¹⁸. Зрозуміло, що без допомоги російської сторони «народний мер» навряд чи міг би створити телеканал «Независимое телевидение Севастополя» та інформаційний портал «Форпост». Свідок тих подій К. Алтабаєва стверджує: «До 23 лютого в Криму взагалі не було активних дій народних мас»¹⁹. Більше того, брат О. Чалого М. Чалий розповідає: «Після мітингу, коли брата обрали головою координаційної ради, треба було скликати пленарне засідання [Міськради Севастополя. – Ю. С.], щоб це законодавчо затвердити. Депутати намагалися втекти, ми їх ловили і запихали назад [в будівлю – Ю. С.]»²⁰. Це добре ілюструє в яких умовах проходило «вільне волевиявлення» мешканців Севастополя.

З огляду на вищезазначене, цілком логічним є твердження свідка тих подій О. Махоніна, який припускає, що якби Київ жорсткіше почав діяти, могло б бути все не так однозначно. Спочатку народ не виходив за Росію. Спочатку не вірили, що таке може статися – щоб держава змінилася²¹. Він стверджує, що якби українська

влада в період між 23 – 27 лютого продемонструвала рішучість, події могли б розвиватися за іншим сценарієм: «Якби спочатку людей сто, а потім вночі чоловік двісті заарештували, кинули б у підвали, відвезли – нічого б і не було»²². Р. Чубаров теж переконує: «Ніхто не задумував якихось переворотів до моменту, коли побачили екіпірованих росіян»²³. А. Сенченко пригадує, що в період між 23 та 26 лютого можна було змінити в Криму і голову уряду і голову Верховної Ради. «Кримські депутати в більшості своїй були на це готові і дрібно торгувалися за місця, як зазвичай роблять містечкові депутати. Але потім з'явилися автомати і кулемети – і, зрозуміло, їх рішучість пропала»²⁴. В цей час, за словами Р. Чубарова, у Верховній Раді з'явилося багато невідомих людей, які, як він здогадується, були «ефесбешниками»²⁵. В таких умовах на порядок денний було поставлене питання про звільнення з посади Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим. Незважаючи на те, що відповідно до п. 1 ст. 37 Конституції Автономної Республіки Крим звільнення Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим мало відбуватися за погодженням з Президентом України²⁶, однак Верховна Рада АРК розглянула це питання без погодження з ним і 27 лютого 2014 р. 55 депутатів із 64 проголосували за те, щоб відправити у відставку уряд А. Могильова²⁷.

Таким чином, можна констатувати, що Верховна Рада Автономної Республіки Крим прийняла нелегітимне рішення, яке, незважаючи на це, все ж мало політичні наслідки поглибило політичну кризу і створило «владний вакуум». Скориставшись цим, Російська Федерація активізувала підривну діяльність на півострові. Навряд чи це рішення представницького органу Криму можна вважати легітимним і з іншої причини як з'ясувалося, перед голосуванням Верховну Раду і Раду Міністрів захопили озброєні люди. Причому напередодні цієї події охорона Верховної Ради була переведена у звичайний режим, що, зі слів Р. Чубарова, може свідчити про зраду в головному управлінні міліції Криму²⁸. На той час голова керченського відділення «Русского единства» В. Сажин пригадує, що 26 лютого до нього зателефонували представники російських спецслужб

і попросили розташувати козаків, у яких, за його словами, були не лише нагайки, але й дещо «покруче»²⁹. За словами учасника тих подій А. Виноградова, аеропорт Сімферополя захоплювали не місцеві жителі, а «Севастополь»: «Увечері приїхала повна електричка, забита хлопцями з битами і щитами. Десь 350 – 400 чоловік. Вони були організовані. Прямо з електрички вони вийшли, розбилися по колонах і трьома колонами попрямували до аеропорту – пішки з вокзалу. Я бачив це на власні очі, а вранці [28 лютого] вже військові зайшли в аеропорт»³⁰. Якщо врахувати, що російські військовослужбовці переважно знаходилися в Севастополі, то неважко здогадатися, що то могли бути за «хлопці». В цей же час у Гвардійському сідали російські транспортні літаки³¹.

Необхідно описати ситуацію, на фоні якої Російська Федерація проводила операцію з анексії Криму. В ніч проти 22 лютого президент В. Янукович залишив столицю, а згодом – і територію України³². Тобто саме в той час, коли події в Криму набирали обертів і коли, за свідченням очевидців, і можна було припинити події, які зрештою і призвели до втрати Україною Криму. 23 лютого Верховною Радою України була прийнята Постанова «Про покладення на Голову Верховної Ради України виконання обов'язків Президента України згідно із статтею 112 Конституції України»³³. Відповідно до цього обов'язки Президента України були покладені на Голову Верховної Ради України Турчинова Олександра Валентиновича. І лише 27 лютого був сформований уряд³⁴ та призначений виконуючий обов'язки міністра оборони України³⁵. Ускладнювало ситуацію і те, що в цей час основу Верховної Ради України складали прихильники В. Януковича.

Час вже було втрачено. Тому, як стверджує А. Сенченко, «заходити» на територію Криму можна було лише «війною»³⁶. Не варто забувати, що українські військові частини в Криму захоплювалися достатньо своєрідним способом. Як стверджував сам Президент РФ, перед російськими військовими стояли жінки та діти³⁷. Тому боронити в таких умовах українські військові частини було майже не реально. Крім того, близько 70% військових були місцевими і, у зв'язку

з цим, було особливо складно використовувати зброю на ураження проти демонстрантів. Негативним фактором, який вплинув на українських військових, стало блокування банкоматів «Приватбанку» в Криму, в результаті чого військові не могли зняти грошей. Як пригадує А. Виноградов, дійшло до того, що «автомайдан» забирав у військових картки і віз їх до Херсона, щоб зняти гроші. Крім того, до військових припинили привозити припаси. Стояло питання про виживання³⁸. На той час народний депутат України В. Ар'єв стверджує, що спорядження і бойовий дух армії, а також кількість зрадників в її рядах бентежили, оскільки українська армія була повністю зруйнована попереднім міністром Павлом Лебедевим. Тому були сумніви щодо можливості війни з Росією. Ось як він описує ті події: «Було засідання Ради національної безпеки і оборони України, на якому вирішили, що головне – це зберегти життя. Ми могли зробити героїв, але посмертно, і результат був би точно таким же. Було очікування більш серйозної війни і тактично не було можливості сконцентруватися на одному Криму. Тому що розуміли – напад може бути по всьому кордоні. Тоді це, принаймні, виглядало логічно»³⁹. В той час секретар комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони С. Каплін розповідає, що на комітет приходив глава прикордонної служби, і повідомляв, що наші військові стоять з палицями, а їм протистоять озброєні російські солдати. Він також поділився інформацією, що багато військовослужбовців зверталися до депутатів з вимогою роз'яснити, що їм робити. Однак, стверджує він: «Я знаю точно, що ні виконуючий обов'язки голови адміністрації президента України Сергій Пашинський, ні Турчинов просто не брали трубку, коли їм дзвонили офіцери». Він наводить 3 основні причини таких дій цих осіб: 1. Ті, хто прийшов до влади, не були готові до управління державою в критичні моменти. 2. Країна була напередодні президентських виборів. І Турчинов вважав, що, фізично виключивши з голосування Крим, Тимошенко зможе вирватися вперед. 3. Російська влада погрожувала, що у випадку використання сили у Криму «в Києві висадиться десант і всіх вас змете як незаконну владу»⁴⁰.

У той же час, за словами А. Сенченка, Захід тиснув на українську владу. Вимагали не починати різкі військові дії, тому що була загроза повної окупації України. Західні партнери говорили – ви не поспішайте, ми все владнаємо⁴¹.

Отже, проаналізувавши як російську політику щодо Автономної Республіки Крим, так й інформацію з цього питання офіційних представників української влади та свідчення очевидців, можна дійти до таких висновків. По-перше, одним із важливих факторів, який уможливив агресію Російської Федерації щодо України, є участь останньої у оборонних військово-політичних союзах, оскільки самотужки Україна є неспроможною протистояти одній з найбільших та найоснащеніших армій світу. По-друге, Російська Федерація готувалася до анексії півострова ще з часів розпаду СРСР, створюючи в Криму необхідну для цього інфраструктуру, однак необхідною умовою для початку анексії була гостра політична криза в Україні, до підготовки якої активно долучилися російські спеціальні служби. По-третє, українське військо та правоохоронні органи в критичний момент не були готові до відсічі агресивним діям з боку Росії. По-четверте, в українській політичній еліті забракло духу для рішучих дій, спрямованих на протидію агресії північного сусіда.

1. *Задорожній О. В.* Анексія Криму – міжнародний злочин: монографія / Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Кафедра міжнар. права. Київ: К.І.С, 2015. 572 с.
2. *О Президенте* Республики Крым: Закон Республики Крым. URL: <http://uazakon.com/document/tpart07/isx07753.htm>
3. *Про скасування* Конституції і деяких законів Автономної Республіки Крим: Закон України // ВВР України. 1995. №11. Ст.67
4. *Юрія* Мешкова вигнали з України на 5 років. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/07/110713_meshkov_krimea_sd
5. *Задорожній О. В.* Цит. праця. С. 61.
6. Там само. С. 60.
7. *Україна* молода. 1995. №55. 25 липня.
8. *Юрія* Мешкова вигнали з України на 5 років. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/07/110713_meshkov_krimea_sd
9. Там само.
10. *Мешкова* привезуть в Росію на поромі. URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_myeshkova-privезut-v-rosiyu-na-poromi/390345
11. *Колишній* "народний мер" розповів про три "зручні" випадки, коли кримські

сепаратисти готували "повстання". URL: <https://tsn.ua/politika/u-sevastopoli-doe-neksiyi-krimu-gotuvailsya-z-2004-roku-chaliy-884064.html> **12.** Там само. **13.** *Петренко* заявив, що знає прізвища російських посадовців, які координували спецоперацію. URL: <https://tsn.ua/politika/ukrayina-zibrala-dokazi-schorosiya-pochala-gotuvatisya-do-aneksiyi-krimu-sche-u-2013-roci-ministr-yusticiyi-878059.html> **14.** *Жегулев І., Сивцова А., Скибицкая Ю.* «Никто не верил, что это всерьез» Как присоединяли Крым: весна 2014-го глазами Москвы, Киева и Севастополя. URL: <https://meduza.io/feature/2017/03/21/nikto-ne-veril-ctoeto-vseriez> **15.** Там же. **16.** Там же. **17.** *Фото* медалі «За возвращение Крыма» вызвали скандал. URL: <http://news.bigmir.net/ukraine/810912-Foto-medali--Zavozvrashchenie-Krmya--vuzvali-skandal> **18.** *Жегулев І., Сивцова А., Скибицкая Ю.* Цит. работа. **19.** Там же. **20.** Там же. **21.** Там же. **22.** Там же. **23.** Там же. **24.** Там же. **25.** Там же. **26.** *Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України // ВВР України. 1999. № 5-6. Ст.43.* **27.** *Верховний совет Крыма* отправил в отставку правительство автономки. URL: <http://www.tvc.ru:8020/news/show/id/32708> **28.** *Жегулев І., Сивцова А., Скибицкая Ю.* Цит. работа. **29.** Там же. **30.** Там же. **31.** Там же. **32.** *Як Янукович залишив Україну: версії прямою мовою.* URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-39003121> **33.** *Про покладення на Голову Верховної Ради України виконання обов'язків Президента України згідно із статтею 112 Конституції України: Постанова Верховної Ради України // ВВР України. 2014. № 11. Ст.163.* **34.** *Про формування складу Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України // ВВР України. 2014. № 12. Ст. 204.* **35.** *Про призначення Тенюха І. Й. виконуючим обов'язки Міністра оборони України: Постанова Верховної Ради України // ВВР України. 2014. № 12. Ст. 206.* **36.** *Жегулев І., Сивцова А., Скибицкая Ю.* Цит. работа. **37.** *Путин: Наши войска станут ПОЗАДИ женщин и детей...* URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PoQXvPsBBn8> **38.** *Жегулев І., Сивцова А., Скибицкая Ю.* Цит. работа. **39.** Там же. **40.** Там же. **41.** Там же.

Suddia Yuliia. Political prerequisites for the annexation of the Autonomous Republic of Crimea by the Russian Federation

A comprehensive political and legal analysis of the actions of the Russian Federation aimed at annexing the Autonomous Republic of Crimea was carried out. For-

eign and domestic political factors that contributed to the aggression of the Russian Federation on the Crimean peninsula are analyzed.

Ukraine is in difficult circumstances in view of the aggression of the Russian Federation. Today there is an annexed territory of the Autonomous Republic of Crimea, there are fighting for the return control of parts of Luhansk and Donetsk regions. There is a threat of occupation and other parts of the territory of Ukraine. In view of this, the question of the analysis of the reasons that led to the beginning of the aggression of the Russian Federation against Ukraine with the aim of adjusting Ukraine to both the domestic and foreign policy of our state with a preventive purpose is relevant.

Having analyzed Russia's policy regarding the Autonomous Republic of Crimea, as well as information on this issue from official representatives of the Ukrainian authorities and eyewitness accounts, one can reach such conclusions. Firstly, one of the important factors that allowed the aggression of the Russian Federation towards Ukraine was the non-participation of the latter in the military-political alliances, since Ukraine alone could not withstand one of the largest and most equipped armed forces in the world. Secondly, the Russian Federation was preparing for the annexation of the peninsula since the collapse of the USSR, creating the necessary infrastructure in Crimea, however, a prerequisite for the beginning of the annexation was the acute political crisis in Ukraine, to which Russian special services were actively involved. Thirdly, the Ukrainian army and law-enforcement bodies were not ready at the critical moment to repel the aggressive actions of Russia. Fourthly, in the Ukrainian political elite, the spirit of decisive action aimed at countering the aggression of the northern neighbor has been defeated.

Keywords: annexation, aggression, occupation, political crisis, imperial policy, subversion, illegitimate referendum.